

MÜƏLLİM PEŞƏ STANDARTLARINDA PEŞƏ BİLİKLƏRİ İSTİQAMƏTİ: ƏHƏMİYYƏTİ VƏ TƏTBİQİ

İLƏHƏ TAĞIYEVƏ

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Təhsildə nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi şöbəsinin müdiri. E-mail: ilaha.tagiyeva@arti.edu.az
<https://orcid.org/0009-0000-6452-5867>

Məqaləyə istinad:

Tagiyeva İ. (2024). Müəllim peşə standartlarında peşə bilikləri istiqaməti: əhəmiyyəti və tətbiqi. *Azərbaycan məktəbi*. № 4 (709), səh. 29–37

DOI: 10.30546/32898065.2024.4.106

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 29.11.2024

Qəbul edilib: 04.12.2024

ANNOTASIYA

Məqalədə müəllim peşə standartlarında peşə bilikləri istiqamətinin əhəmiyyəti və tətbiqi araşdırılır. Müəllimlərin peşə bilikləri, onların fənn sahəsindəki dərin anlayışları, pedaqoji yanaşmaları, qiymətləndirmə metodları və hüquqi bilikləri tədris prosesinin keyfiyyətini artırmaq üçün vacibdir. Müəllimlərin fənn biliklərinin yüksək olması, şagirdlərin öyrənmə nəticələrinə müsbət təsir edir və onların təhsildə müvəffəqiyyətini artırır. Bu məqalədə müxtəlif ölkələrin müəllim peşə standartları sənədləri və müasir tədqiqatlar əsasında peşə biliklərinin tədris keyfiyyətinə olan təsiri müzakirə edilir. Eyni zamanda, müəllimlərin hüquqi və etik öhdəliklərinin onların peşə fəaliyyətindəki rolu vurğulanır. Məqalə müəllim peşəsi üçün peşə biliklərinin əhəmiyyətini və bu biliklərin inkişafının şagirdlərin öyrənmə prosesini necə dəstəklədiyini aydınlaşdırır.

Açar sözlər: Müəllim peşə standartları, peşə bilikləri, peşəkar inkişaf, tədris prosesi, müəllimlərin hüquqi və etik öhdəlikləri.

THE DIRECTION OF PROFESSIONAL KNOWLEDGE IN TEACHER PROFESSIONAL STANDARDS: IMPORTANCE AND APPLICATION

ILAHA TAGHIYEVA

Head of Department, Assessment of Educational Achievements, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan. E-mail: ilaha.taghiyeva@arti.edu.az
<https://orcid.org/0009-0000-6452-5867>

To cite this article:

Taghiyeva I. (2024). The direction of professional knowledge in teacher professional standards: importance and application. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 709, Issue IV, pp. 29-37

DOI: 10.30546/32898065.2024.4.106

Article history

Received: 29.11.2024

Accepted: 04.12.2024

ABSTRACT

This article explores the significance and application of professional knowledge in teacher professional standards. Professional knowledge encompasses teachers' deep understanding of their subject areas, pedagogical approaches, assessment methods, and legal expertise, all of which are crucial for enhancing the quality of the teaching process. High subject knowledge among teachers positively impacts students' learning outcomes and increases their success in education. The article examines the impact of professional expertise on teaching quality, drawing on teacher standards documents from various countries and contemporary research. Additionally, it highlights the role of teachers' legal and ethical responsibilities in their professional activities. The article highlights the importance of professional knowledge in the teaching profession and how its development enhances students' learning processes.

Keywords: Teacher professional standards, professional knowledge, professional development, teaching process, teachers' legal and ethical responsibilities.

GİRİŞ

Təhsil sistemində keyfiyyətin təmin edilməsi və təhsilverənlərin peşəkar inkişafının dəstəklənməsi üçün əsas vasitələrdən biri müəllim peşə standartlarıdır (MPS). Bu standartlar müəllimlərin tədris prosesində yüksək nəticə göstərmələri üçün tələb olunan bilik, bacarıq, səriştə və dəyərləri müəyyən edir. Müəllim peşə standartlarının əsas istiqamətlərindən olan peşə bilikləri müəllimlərin tədris etdikləri fənni dərindən bilmələrini, bu sahəyə dair müasir yanaşmaları və bilikləri mənimsəmələrini təmin edir. Müəllimlərin fənn üzrə dərin biliyə malik olmasının vacibliyini vurğulayan Shulman (1987) yazır ki, bu, şagirdlərin təhsil nəticələrinə də müsbət təsir göstərir. Shulman (1986), həmçinin onu da bildirir ki, müəllimlərin peşəkar bilikləri yalnız fənnə dair məlumatların ötürülməsi ilə məhdudlaşmır, həm də şagirdlərin öyrənmə marağını və tənqidi düşünmə bacarıqlarını artırır. Müəllimlərin peşə biliklərinin tədrisin keyfiyyətinə və təhsilənlərin öyrənmə prosesində uğuruna təsirini araşdıran tədqiqatçılar müəllimlərin fənn biliklərinin yüksək səviyyədə olmasının şagirdlərin daha yaxşı nəticələr əldə etməsinə imkan yaratdığını bildirir. Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, bu biliklər tədris prosesinin strukturlaşmış və dərin şəkildə aparılmasını təmin edir (Hattie, 2008; Ball, et al., 2008). Müəllimlərin fənn və pedaqoji biliklərinin güclü olmasının vacibliyini vurğulayan Darling-Hammond (2000) bu biliklərin şagirdlərin təhsil uğurlarını ciddi şəkildə artırdığını yazır. O, qeyd edir ki, peşəkar biliyə malik müəllimlər şagirdlərə effektiv və dəstəkləyici öyrənmə mühiti yaradırlar. Müəllimlərin pedaqoji və məzmun biliklərinin inkişafının tədrisin keyfiyyətini ciddi şəkildə artırması və şagirdlərin öyrənmə prosesində əldə etdikləri nəticələrə müsbət təsir göstərməsi fikrini təsdiqləyən Grossman (1990) öz tədqiqatında göstərir ki, müəllimlər həm fənn üzrə biliklərə, həm də bu bilikləri necə tətbiq edəcəklərinə dair səriştəyə malik olmalıdırlar.

Bu məqalənin məqsədi müəllim peşə standartlarında əsas istiqamətlərdən biri olan peşə

bilikləri istiqamətinin və onu əhatə edən standartların əhəmiyyətini geniş şəkildə izah etməkdir. Məqalə müəllimlərin fənn üzrə dərin məzmun, pedaqoji-psixoloji, qiymətləndirmə və hüquqi biliklər üzrə əsas və alt standartlara görə nəticələrə malik olmasının onların tədrisin keyfiyyətini yüksəltmələri və təhsildə yüksək nəticələr əldə etmələri üçün necə əsas rol oynadığını nəzərə çatdırmağı hədəfləyir.

MÜƏLLİM PEŞƏ STANDARTLARINDA PEŞƏ BİLİKLƏRİ İSTİQAMƏTİ ÜZRƏ ALT İSTİQAMƏTLƏR VƏ STANDARTLAR

Müəllim peşə standartlarında peşə bilikləri istiqaməti nə dərəcədə vacibdir? Peşə bilikləri istiqaməti müəllim peşəsinə hansı imkanları yaradır? Müəllim peşəsində bu istiqamətin nə kimi əhəmiyyəti var? Bu kimi suallara cavab tapmaq üçün ayrı-ayrı ölkələrin müəllim peşə standartları sənədləri nəzərdən keçirilib, tədqiqatlar araşdırılıb. Peşə bilikləri istiqamətinin tədrisin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərməsi ilə bağlı İngiltərənin "Teachers' Standards" (2011) sənədində qeyd edilir ki, müəllimlər tədris etdikləri fənni dərindən bilməli və bu bilikləri şagirdlərə aydın və səmərəli şəkildə təqdim etməlidirlər. Bu sənəddə peşə biliklərinin tədrisin keyfiyyətinə və şagirdlərin öyrənmə prosesindəki müvəffəqiyyətlərinə olan təsiri xüsusi vurğulanır. Müəllimlərin dərin biliklərə sahib olması, onların tədris prosesindəki yanaşmalarını, şagirdlərə verdikləri izahatları və onların suallarına cavab vermə bacarıqlarını yüksəldir. Bunu öz tədqiqatlarının nəticəsi kimi qeyd edən Darling-Hammond (2000) bildirir ki, peşə biliklərinə malik olan müəllimlər şagirdlərə öyrənmə prosesində daha səmərəli dəstək göstərə bilir. Peşə bilikləri yüksək olan müəllimlər tədris materialını daha məntiqli və strukturlaşmış şəkildə təqdim edə bilir və şagirdlərin fənni daha dərindən mənimsəməsinə kömək edirlər. Şagirdlər belə müəllimlərin dərsinə daha çox maraq göstərir, tədris prosesində daha fəal olur və öyrəndiklərini praktikada tətbiq edə bilirlər. Beləliklə, güclü məzmun biliklərinə malik müəllimlər daha maraqlı və

səmərəli tədris prosesləri yaradırlar (Mayer, 2004).

Müəllim peşə standartlarında peşə bilikləri istiqaməti müxtəlif alt istiqamətləri əhatə edir. Bu məqalədə peşə bilikləri istiqaməti üzrə təklif olunan alt istiqamətlər məzmun və məzmunun tətbiqinə dair bilikləri, pedaqoji-psixoloji bilikləri, qiymətləndirməyə dair bilikləri, hüquq və vəzifə öhdəliklərinə dair bilikləri əhatə edir. Fərqli ölkələrin müəllim peşə standartları sənədində bu istiqamətlər müxtəlif şəkildə tərtib edilib və hər biri müəllimlərin peşəkar inkişafı və tədrisin keyfiyyəti üçün fərqli dərcədə önəm daşıyır. Belə ki, ABŞ-nin INTASC (2011) standartlarında məzmun bilikləri müəllimlərin həm akademik dərinlikdə fənnə dair məlumatlara malik olmasını, həm də bu məlumatları şagirdlərin səviyyəsinə uyğun effektiv şəkildə tətbiq etməsini tələb edir. Ball və həmkarları (2008) bildirir ki, müəllimlərin fənn biliklərinin zəif olması tədris prosesinin effektivliyini azaldır və şagirdlərin anlama səviyyəsinə mənfi təsir edir. Məzmun biliklərinin şagird nailiyyətinə təsiri fikrini dəstəkləyən İngiltərənin "Teachers' Standards" (2011) sənədində qeyd edilir ki, bu biliklər müəllimlərin dərslər keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, şagirdlərin tədris prosesində fəallığını və nailiyyətlərini də yüksəldir. Eyni fikri tədqiqatında vurğulayan Darling-Hammond (2000) bildirir ki, müəllimlərin bilikləri yalnız tədris prosesinin səmərəliliyini deyil, həm də şagirdlərin maraq və motivasiyasını artırır.

Peşə bilikləri istiqaməti üzrə məzmun və məzmunun tətbiqinə dair biliklər alt istiqamətini:

- Standart 1.1.1. Fənnin məzmununa dair biliklər;
- Standart 1.1.2. Etibarlı mənbələr əsasında ixtisas üzrə biliklər;
- Standart 1.1.3. Fənnin tədrisi metodikasına dair biliklər;
- Standart 1.1.4. İKT-dən istifadəyə dair biliklər kimi məntiqi olaraq bu ardıcılıqla sıralamaq təklif oluna bilər.

Belə ki, tədrisin keyfiyyətini artırmaq məqsədilə peşə bilikləri istiqamətində məzmun və məzmunun tətbiqinə dair biliklər alt istiqamətinin ardıcıl struktura əsasən standartlaşdırılması

müxtəlif ölkələr və tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılıb. Shulman (1987) tərəfindən irəli sürülən "Pedagogical Content Knowledge" ("Pedaqoji məzmun bilikləri") anlayışı müəllimlərin həm fənn biliklərinə, həm də bu bilikləri səmərəli tədris etmə qabiliyyətinə malik olmalarının tədrisin keyfiyyətini artırmaqda vacib rol oynadığını göstərir. O, qeyd edir ki, bu yanaşma müəllimlərin şagirdlərə daha da uyğunlaşdırılmış və fərdiləşdirilmiş öyrənmə mühiti yaratmalarına imkan verir. Tədris prosesində uğur qazanmaq üçün müəllimlərin ixtisaslarına dair biliklərini etibarlı mənbələrdən əldə etmələri və bu bilikləri davamlı olaraq yeniləmələrini vacib hesab edən Grossman (1990) qeyd edir ki, müəllimlər öz sahələrindəki ən son tədqiqat və inkişafı izlədikdə, daha effektiv və müasir tədris metodları tətbiq edərək şagirdlərin öyrənmə prosesinə müsbət təsir göstərə bilərlər. Məzmun və məzmunun tətbiqinə dair biliklər alt istiqamətinin növbəti fənnin tədrisi metodikasına dair biliklər standartı müəllimlərin dərslər planlaşdırma, sorğu-sual və əks-əlaqə kimi müxtəlif tədris strategiyalarını tətbiq etmə qabiliyyətini əhatə edir və bu strategiyalar şagirdlərin öyrənmə nəticələrinə birbaşa təsir edir. Bu sahəni tədqiq edən Hattie (2008) yazır ki, müəllimlərin effektiv tədris metodlarını mənimsəməsi şagirdlərin öyrənmə prosesindəki uğurlarını artırır və onların fəal iştirakını təmin edir. Avstraliyanın təhsil standartlarına əsasən müəllimlər məzmun bilikləri ilə bərabər İKT-dən (informasiya və kommunikasiya texnologiyaları) də tədris prosesində effektiv şəkildə istifadə etməyi bacarmalıdır. Müəllimlər tədris prosesində İKT-dən səmərəli istifadə edərək şagirdlərin öyrənmə təcrübələrini daha maraqlı və interaktiv edə bilərlər (AITSL, 2011). Beləliklə, İKT-dən istifadəyə dair biliklər müəllimlərin İKT-ni tədris prosesinə necə effektiv şəkildə inteqrasiya etmələrini əhatə edir. Mishra və Koehler (2006) tərəfindən təqdim olunan "Technological Pedagogical Content Knowledge" ("Texnoloji pedaqoji məzmun bilikləri") modeli məzmunun öyrədilməsi üçün texnologiyadan istifadənin tədris prosesini zənginləşdirdiyini

və şagirdlərin öyrənmə təcrübəsini artırdığını göstərir. Bu model texnologiyanın tədris metodikası və məzmun bilikləri ilə birləşərək tədris prosesini daha dinamik və interaktiv etməsinin əhəmiyyətini vurğulayır.

Peşə bilikləri istiqaməti üzrə təklif olunan ikinci alt istiqamət pedaqoji-psixoloji biliklərdir. Bu alt istiqamət:

- Standart 1.2.1. Pedaqoji-psixoloji nəzəriyyələr və yanaşmalara dair biliklər;
- Standart 1.2.2. Təhsilalanların öyrənmə ehtiyaclarına uyğun pedaqoji strategiyalara dair biliklər;
- Standart 1.2.3. Tədris-təlim prosesinin təhsilalanların fərdi və yaş xüsusiyyətləri ilə əlaqəsinə dair biliklər;
- Standart 1.2.4. Tədris-təlim prosesinin təhsilalanların maraq, bacarıq və real həyat təcrübələri ilə əlaqəsinə dair bilikləri əhatə edə bilər.

Peşə bilikləri istiqamətində pedaqoji-psixoloji biliklərin alt istiqaməti müəllimlərin şagirdlərin öyrənmə prosesini başa düşməsinə və onlara uyğun metodları tətbiq etməsinə təmin edən əsas komponentdir. Bu biliklər müəllimlərin tədris prosesini fərdiləşdirməsi və şagirdlərin inkişafına dəstək olması baxımından vacib hesab edilir. Belə ki, Finlandiya təhsil sistemini araşdıran Sahlberg (2011) müəllimlərin psixoloji və pedaqoji biliklərinin şagirdlərin öyrənmə prosesində mühüm rol oynadığını vurğulayır. O, Finlandiyada müəllim hazırlığı proqramlarında müəllimlərin şagirdlərin fərdi ehtiyaclarına uyğun metodları mənimsəməsi və psixoloji dəstəyi təmin etməsinin əsas sayılmasını qeyd edir. Pedaqoji-psixoloji hazırlığın tədris keyfiyyətinə təsirini tədqiq edən Darling-Hammond (2000) müəllimlərin pedaqoji-psixoloji hazırlığının tədrisin keyfiyyətinə böyük təsiri olduğunu vurğulayır. O, tədqiqatında göstərir ki, müəllimlərin şagirdlərinin sosial və emosional ehtiyaclarını anlamaları onların təhsildə uğurlu olmasına kömək edir. Pedaqoji-psixoloji nəzəriyyələrə dair biliklər müəllimlərə şagirdlərin öyrənmə prosesinin fərdi və sosial aspektlərini anlamağa və tədrisi buna uyğunlaşdırmağa kömək edir. Koqnitiv inkişaf (Piaget, 1977) və

sosial öyrənmə (Vygotsky, 1978) nəzəriyyələri müəllimlərin şagirdlərinin öyrənmə ehtiyaclarına uyğun yanaşmalar tətbiq etməsinə mümkün edir, beləliklə, tədris prosesini daha məqsədyönlü və effektiv təşkil etməyə imkan yaradır. Tomlinson (2001) tərəfindən hazırlanmış "Differentiated Instruction" ("Diferensiallaşdırılmış təlimat") modeli təhsilalanların fərdi öyrənmə ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış tədris strategiyalarının vacibliyini vurğulayır. Bu yanaşma müəllimlərə dərslərin məzmununu, prosesin davamlılığını və nəticələrini şagirdlərin maraq və bacarıqlarına əsasən fərdiləşdirməyi təklif edir. Tomlinsonun (2001) tədqiqatları göstərir ki, fərdiləşdirilmiş tədris strategiyaları şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını və müvəffəqiyyətini artırır. Həmçinin təhsilalanların fərdi və yaş xüsusiyyətlərinə uyğun seçilmiş tədris strategiyaları onların öyrənmə prosesində daha yaxşı nəticələr əldə etməsinə kömək edir. Bu fikir Erikson (1968) tərəfindən irəli sürülən psixososial inkişaf nəzəriyyəsi ilə də dəstəklənir. Belə ki, fərdi inkişaf mərhələlərinin öyrənmə prosesinə təsirini izah edən nəzəriyyədə müəllimlərin şagirdlərinin yaş və inkişaf səviyyələrinə uyğun metodlar tətbiq etmələrinin vacibliyi vurğulanır. Təlim-tədris prosesi ilə təhsilalanların maraq və real həyat təcrübələri arasında əlaqə qurmaq onların öyrənmə motivasiyasını və təhsilə bağlılığını artırır. Dewey (1938) "Təcrübə və təhsil" nəzəriyyəsində qeyd edir ki, öyrənmə prosesinin şagirdlərin gündəlik həyatına və maraqlarına uyğun təşkil olunması onların tədris prosesinə daha fəal və həvəslə qatılmalarına imkan yaradır. Dewey bu yanaşmanı şagirdlərin təcrübə əsaslı öyrənmə ilə inkişafını dəstəkləmək üçün əsas prinsip kimi vurğulayır. Beləliklə, araşdırmalar göstərir ki, pedaqoji-psixoloji bilikləri yüksək olan müəllimlər dərslərinin fərdiləşdirərək, təhsilalanların fərqli öyrənmə tərzləri və inkişaf səviyyələrinə uyğun tədris metodlarını seçə bilirlər. Bu yanaşma onların həm akademik, həm də emosional inkişafını effektiv şəkildə dəstəkləyir. Buna görə də pedaqoji-psixoloji biliklərin müəllim peşə standartlarına daxil edilməsi, tədrisin keyfiyyətini artırmaq və

şagirdlərin öyrənmə prosesində müvəffəqiyyətli olmaları baxımından əhəmiyyətlidir.

Peşə bilikləri istiqaməti üzrə təklif olunan üçüncü alt istiqamət qiymətləndirməyə dair biliklərdir. Bu alt istiqamət:

- Standart 1.3.1. Qiymətləndirmə nəzəriyyələri və yanaşmalarına dair biliklər;
- Standart 1.3.2. Fənnin məzmununa uyğun qiymətləndirmə strategiyalarına dair biliklər;
- Standart 1.3.3. Konstruktiv əks-əlaqəyə dair biliklər;
- Standart 1.3.4. Qiymətləndirmə məlumatlarından istifadəyə dair bilikləri əhatə edə bilər.

Peşə bilikləri istiqamətində qiymətləndirməyə dair biliklər alt istiqaməti əsas komponentlərdən hesab edilə bilər. Belə ki, qiymətləndirmə şagirdlərin öyrənmə prosesini izləmək və onların nailiyyət səviyyələrini obyektiv şəkildə müəyyənləşdirmək üçün əsas vasitədir. Müəllimlərin qiymətləndirmə nəzəriyyələri və metodları üzrə dərin biliklərə malik olması, onlara şagirdlərin inkişafını daha dəqiq dəyərləndirmək və konstruktiv rəy vermək üçün imkanlar yaradır. Həmçinin qiymətləndirmə nəzəriyyələri müəllimlərə təhsilalanların öyrənmə nailiyyətlərini daha səmərəli qiymətləndirmək üçün bələdçilik edir. Formativ və summativ qiymətləndirmənin öyrənmə prosesini dəyərləndirməkdə vacibliyini vurğulayan Black və Wiliam (1998) qeyd edir ki, formativ qiymətləndirmə öyrənənlərin güclü və zəif tərəflərini aşkar edərək onların inkişafını dəstəkləyir, summativ qiymətləndirmə isə öyrənmə prosesinin sonunda əldə olunan nəticələrin qiymətləndirilməsində önəmli rol oynayır. Eyni zamanda, müəllimlərin məzmun və fənn üzrə konkret qiymətləndirmə yanaşmaları tətbiq etmələri şagirdlərin daha məqsədyönlü öyrənmələrinə və mövzunu dərinləşdirməyə başa düşmələrinə şərait yaradır (Gulikers et al., 2004). Belə ki, fənnin məzmununa dair qiymətləndirmə strategiyaları müəllimlərə şagirdlərinin öyrənmə səviyyələrini müəyyənləşdirmək üçün fərqli yanaşmalar təklif edir. Bloom (1956) "Təhsil məqsədlərinin təsnifatı" taksonomiyasında idraki, affektiv və psixomotor proseslərdə müxtəlif öyrənmə səviyyələrini

nəzərə alaraq qiymətləndirmənin daha məqsədyönlü olmasını vurğulayır. O qeyd edir ki, bu yanaşma müəllimlərə şagirdlərinin dərs materialını necə mənimsədiklərini hərtərəfli analiz etməyə imkan verir. Eyni zamanda, dərs materialına uyğun məqsədli seçilmiş qiymətləndirmə strategiyası şagirdlərin zəif tərəflərini müəyyən edərək konstruktiv əks-əlaqə verməklə onların inkişafını dəstəkləyir. Carless (2006) göstərir ki, fənnin məzmununa uyğun qiymətləndirmə strategiyaları ilə verilən əks-əlaqə şagirdlərin öyrənmə prosesində bilikləri dərinləşdirməyə və öyrənmə məqsədlərinə daha inamla çatmalarına kömək edir. Eyni fikri dəstəkləyən Sadler (1989) də şagirdlərin biliklərinin inkişaf etdirməsində məqsəduyğun qiymətləndirmə strategiyaları ilə konstruktiv əks-əlaqənin olmasının əhəmiyyətini vurğulayaraq yazır ki, müəllimlərin fənnin tələblərinə uyğun əks-əlaqə verməsi öyrənənlərə özlərində olan zəif tərəfləri anlamağa, onu aradan qaldırmağa və daha müsbət öyrənmə nəticələri əldə etməyə şərait yaradır. Beləliklə, tədqiqatlar göstərir ki, konstruktiv əks-əlaqə şagirdlərin öyrənmə prosesində dərinləşdirməyə təsir edir. Həmçinin Shute (2008) konstruktiv əks-əlaqənin öyrənmədə vacibliyini vurğulayaraq yazır ki, müəllimlər tərəfindən vaxtında verilən rəy şagirdlərin motivasiyasını artıraraq onlara məqsədlərinə çatmaqda dəstək olur. Əks-əlaqənin öyrənmə prosesindəki təsirini analiz edən Hattie və Timperley (2007) müəllimlərin şagirdlərə necə konstruktiv əks-əlaqə verməli olduqlarını izah edərək, bunun, təhsilalanların öyrənmə nəticələrinə birbaşa təsir etdiyini vurğulayırlar. Vurğulanan fikirləri dəstəkləyən Earl (2003) qeyd edir ki, bu proseslərin effektivliyi qiymətləndirmə məlumatlarından düzgün istifadə olunmaqla daha da güclənir. O, tədqiqatında göstərir ki, müəllimlər qiymətləndirmə məlumatlarını analiz edərək şagirdlərin ehtiyaclarını daha yaxşı müəyyən edə və onların zəif tərəflərinə görə uyğunlaşdırılmış tədris metodları qura bilərlər. Brookhart (2013) qeyd edir ki, qiymətləndirmə məlumatlarından məqsədli istifadə tədris proqramını şagirdlərə uyğunlaşdırmaqda müəllimlər üçün təməl rolunu

oynayır. O, bildirir ki, müəllimlər şagirdlərinin hansı sahələrdə çətinlik çəkdiqlərini müəyyən etdikdə onlara daha uyğun və fərdiləşdirilmiş formada dəstək verə bilər, həmçinin bu məlumatlar onlara öz tədris metodlarını təkmilləşdirmək imkanı da yaradır. Beləliklə, toplanılan qiymətləndirmə məlumatları müəllimlərə şagirdlərinin irəliləməsini izləyərək tədrisi optimallaşdırmasına kömək edir (Black & Wiliam, 1998).

Peşə bilikləri istiqaməti üzrə təklif olunan sonuncu alt istiqamət hüquq və vəzifə öhdəliklərinə dair biliklər özündə iki standartı:

- Standart 1.4.1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və təhsil fəaliyyətlərini tənzimləyən normativ hüquqi sənədlərə dair bilikləri;
- Standart 1.4.2. Hüquq, vəzifə və azadlıqların təmin olunmasına dair bilikləri birləşdirir.

Təhsil sistemi yalnız biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda, müəllimlərin hüquq və vəzifə öhdəlikləri də bu sistemin ayrılmaz bir hissəsidir. Müəllimlər tədris prosesində qanun və qaydalara riayət edərək, şagirdlərin inkişafını və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün əhəmiyyətli rol oynayır. Hüquq və vəzifə öhdəlikləri müəllimlərin peşəkar fəaliyyətlərinin hüquqi çərçivəsini formalaşdırır, bu çərçivə isə onların etik və qanuni davranışlarının əsasını təşkil edir. Müəllimlərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və təhsil fəaliyyətlərini tənzimləyən normativ hüquqi sənədlər haqqında bilikləri onların peşə fəaliyyətlərini qanun çərçivəsində yerinə yetirmələrini təmin edir. Kozol (2005) tərəfindən irəli sürülən nəzəriyyələr müəllimlərin hüquqi çərçivələri anlamalarının onların tədris prosesində etik və qanuni davranışlarına necə təsir etdiyini izah edir. Bu nəzəriyyə müəllimə peşəkar fəaliyyətlərinin qanuni aspektlərini daha yaxşı başa düşməyə və müvafiq etik standartlara riayət etməyə kömək edir. Müəllimlərin etik məsuliyyətlərini başa düşmələri, təhsil sahəsində hüquqi mübahisələrin həllində vacib rol oynayır (Campbell, 2008). Müəllimlərin hüquq və azadlıqlarının qorunmasında təhsil hüququnun rolunu araşdıran Campbell (2008) qeyd edir

ki, müəllimlərin hüquqi biliklərinin artırılması onların professional davranışlarını gücləndirir və hüquqi mübahisələrin qarşısını alır. Eyni zamanda, müəllimlərin etik və hüquqi bilikləri onların təhsil mühitində qarşılaşdıqları çətin vəziyyətləri effektiv şəkildə idarə etmələrinə yardım edir (Groundwater-Smith & Mockler, 2009). Müəllim peşə standartlarında peşə bilikləri istiqamətində hüquq və vəzifə öhdəliklərinə dair biliklər gələcək müəllimlərin yalnız akademik və pedaqoji biliklərlə deyil, həm də tədrisdə etik aspektləri necə dərk etdiklərini formalaşdırmaları üçün də vacibdir. Bu məsələləri araşdıran Sanger və Osguthorpe (2011) qeyd edir ki, gələcək müəllimlərin etik dəyərləri başa düşməsi onların peşəkar fəaliyyətlərinə və şagirdlərlə münasibətlərinə dərinə təsir edir. Müəllimlərin yalnız bilik və bacarıqlarla deyil, eyni zamanda təlimin mənəvi aspektlərini başa düşməsi də təhsilin keyfiyyətini artırır. Beləliklə, hüquq, vəzifə və azadlıqların təmin olunmasına dair biliklərə sahib olmaq müəllimlərin peşəkar davranışlarını və etik qərarlarını formalaşdırmaq üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu biliklər müəllimlərin yalnız tədris prosesini deyil, həm də onların hüquqi və etik məsuliyyətlərini daha aydın başa düşmələrinə və tətbiq etmələrinə imkan yaradır. Burada müvafiq hüquqi biliklərə malik olmaq müəllimləri çətin situasiyalarda etik prinsiplərə uyğun hərəkət etməyi, şagirdlərin hüquqlarını qorumağı və tədris mühitində sosial ədaləti təmin etməyi dəstəkləyir (Campbell, 2008; Kozol, 2005).

NƏTİCƏ

Müəllim peşə standartlarında peşə bilikləri istiqaməti tədrisin keyfiyyətini və şagirdlərin təhsil prosesində uğurunu təmin etmək üçün vacib komponentlərdəndir. Peşə bilikləri müəllimlərin öz fənn sahəsini dərinə mənimsəməsinə, tədris prosesində yenilikçi və müasir metodlardan istifadə etməsinə, şagirdlərin fərdi inkişafını dəstəkləməsinə və təhsilin keyfiyyətini artırmasına imkan yaradır. Bu sahədə davamlı inkişaf təhsil sisteminin ümumi səviyyəsini

yüksəldir və cəmiyyətin inkişafına töhfə verir. Yekunda qeyd etmək lazımdır ki, peşə bilikləri istiqamətində güclü olan müəllimlər fərdi yanaşmaları ilə hər bir şagirdə öz potensialını maksimum şəkildə inkişaf etdirməyə dəstək verir, tədris prosesində innovativ metodlardan istifadə edir, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində və tədrisin ümumi səviyyəsinin artırılmasında mühüm rol oynayırlar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- 1 Australian Institute for Teaching and School Leadership (AITSL). (2011). Australian Professional Standards for Teachers. https://www.trb.nt.gov.au/system/files/uploads/files/2019/australian_professional_standard_for_teachers_final.pdf
- 2 Ball, D.L., Thames, M.H., & Phelps, G. (2008). Content Knowledge for Teaching: What Makes It Special?, *Journal of Teacher Education*, 59(5), 389-407. DOI:10.1177/0022487108324554
- 3 Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. *Assessment in Education: Principles, Policies, and Practices*, 5(1), 7-74. <https://doi.org/10.1080/0969595980050102>, <https://www.gla.ac.uk/t4/learningandteaching/files/PGCTHE/BlackandWiliam1998.pdf>
- 4 Bloom, B.S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. *New York: Longmans, Green*, <https://shorturl.at/CAmoF>
- 5 Brookhart, S.M. (2013). How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading. *Alexandria, VA: ASCD*. <https://shorturl.at/RshpO>
- 6 Campbell, E. (2008). The ethics of teaching as a moral profession: A study of teacher decision-making in legal contexts. *Curriculum Inquiry* 38(4):357-385. DOI:10.1111/j.1467-873X.2008.00414.x
- 7 Carless, D. (2006). Differing Perceptions in the Feedback Process. *Studies in Higher Education*, 31(2), 219-233. <https://doi.org/10.1080/03075070600572132>
- 8 Council of Chief State School Officers. (2011). InTASC Model Core Teaching Standards, <http://www.ccsso.org/intasc>.
- 9 Darling-Hammond, L. (2000). Teacher Quality and Student Achievement: A Review of State Policy Evidence, *Education Policy Analysis Archives*, 8(1). DOI:10.14507/epaa.v8n1.2000
- 10 Dewey, J. (1938). Experience and Education, *Kappa Delta Pi*.
- 11 Earl, L. (2003). Assessment as Learning: Using Classroom Assessment to Maximize Student Learning. *Thousand Oaks, CA: Corwin Press*. <https://doi.org/10.4135/9781452229482>
- 12 Erikson, E.H. (1968). Identity: Youth and Crisis, *W. W. Norton & Company*, https://www.academia.edu/37327712/Erik_H_Erikson_Identity_Youth_and_Crisis_1_1968_W_W_Norton_and_Company_1
- 13 Grossman, P. (1990). The Making of a Teacher: Teacher Knowledge and Teacher Education. *Teachers College Press*.
- 14 Groundwater-Smith, S., & Mockler, N. (2009). Teacher Professional Learning in an Age of Compliance: Mind the Gap. *Springer*, ISBN: 978-1-4020-9416-3, DOI:10.1007/978-1-4020-9417-0
- 15 Gulikers, J. T., Bastiaens, T. J., & Kirschner, P. A. (2004). A Five-Dimensional Framework for Authentic Assessment. *Educational Technology Research and Development*, 52(3), 67-86. <https://doi.org/10.1007/BF02504676>
- 16 Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112. <https://doi.org/10.3102/003465430298487>
- 17 Hattie, J. (2008). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. *Routledge*. ISBN: 9780203887332., DOI:10.4324/9780203887332
- 18 Kozol, J. (2005). *The Shame of the Nation: The Restoration of Apartheid Schooling in America*. New York: Crown Publishers. https://facultystaff.richmond.edu/~bmayer/pdf/ShameNation_Kozol.pdf
- 19 Mayer, R.E. (2004). Should There Be a Three-Strikes Rule Against Pure Discovery Learning? *American Psychologist*, 59(1), 14-19. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.14>

- ²⁰ Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge, *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x>
- ²¹ Piaget, J. (1977). *The Development of Thought: Equilibration of Cognitive Structures*, Viking Press; ISBN 10: 0670270709
- ²² Sadler, D.R. (1989). Formative Assessment and the Design of Instructional Systems. *Instructional Science*, 18(2), 119-144. <https://doi.org/10.1007/BF00117714>
- ²³ Sahlberg, P. (2011). Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?. *Teachers College Press*.
- ²⁴ Sanger, M., & Osguthorpe, R. (2011). Teacher education, preservice teacher beliefs, and the moral work of teaching. *Teaching and Teacher Education*, 27(3), 569-578. DOI:10.1016/j.tate.2010.10.011
- ²⁵ Shulman, L. S. (1987). Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform, *Harvard Educational Review*, 57(1), 1-22. <http://dx.doi.org/10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411>
- ²⁶ Shulman, L. S. (1986). Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching, *Educational Researcher*, 15(2), 4-14., <https://doi.org/10.3102/0013189X015002004>
- ²⁷ Shute, V.J. (2008). Focus on Formative Feedback. *Review of Educational Research*, 78(1), 153-189. <https://doi.org/10.3102/0034654307313793>
- ²⁸ Tomlinson, C. A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. ASCD, Edition: 2nd, ISBN: 978-0871205124
- ²⁹ UK. (2011). *Teachers' Standards*, Department for Education, <https://www.gov.uk/government/publications/teachers-standards>
- ³⁰ Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*, Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vz4>